

КРИКУН В. В.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін

*(Інститут права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ)*

ГРИГОРОВА Г. Л.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін

*(Інститут права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ)*

СОРОКА І. О.,

доктор філософії,
викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін

*(Інститут права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ)*

УДК 347:952.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.95>**ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ**

Як відомо при формуванні та становленні стабільної правової і демократичної держави найбільша увага приділяється дотриманню та захисту прав, свобод і законних інтересів кожної особи. Як відомо, права та свободи людини є її невід'ємними елементами, незалежно від національності, етнічної приналежності, релігії чи якихось інших ознак, а права юридичної особи повинні захищатися аналогічно без будь-яких привілеїв щодо форми власності або способів корпоративного управління. Окрім того, усі особи в рівній мірі мають право розпоряджатися своїми правами та свободами самостійно, претендуючи насамперед на їх непорушність.

Ефективний захист прав, свобод та інтересів від порушень з боку інших суб'єктів завершується лише виконанням судового рішення, що приймається за результатами розгляду та вирішення певного конфлікту. Так, право на виконання судового рішення являє собою складову конституційного права особи на судовий захист, а виконання судового акта є найважливішим елементом механізму судового захисту прав і свобод особи, оскільки кінцевою метою судового захисту є відновлення порушеного права, яке як правило, досягається після виконання судового акта. Як не дивно, виконання судових рішень пов'язане з неодмінною складовою права кожної особи на судовий захист і відповідно з поновленням порушених прав. Цей етап судового провадження є вкрай

важливим, оскільки забезпечує здійснення законів в реальності. Якщо рішення суду не втілене у життя, то втрачається сенс правосуддя, зводиться нанівець робота суддів, адвокатів, прокурорів тощо.

Отже, ми можемо з впевненістю стверджувати, що реальність та швидкість виконання судових рішень у будь-яких категоріях справ є своєрідним маркером, який дозволяє належним чином оцінити стан судових реформ, якість діяльності органів, що відповідають за примусове виконання рішень, а також свідомість суспільства в цілому щодо належного виконання зобов'язань. Ефективність судового захисту порушених прав, свобод і законних інтересів кожного учасника господарсько-правових відносин можна розглядати виключно через призму реального виконання способів захисту, вказаних в конкретному судовому рішенні, що ми і будемо аналізувати у нашому дослідженні.

Ключові слова: господарський процес, виконавче провадження, стадія примусового виконання, рішення господарського суду, виконання судових рішень.

Krykun V. V., Grigorova G. L., Soroka I. O. Basic principles of implementing enforcement proceedings within the limits of the economic process

It is well known that in the process of formation and establishment of a stable legal and democratic state, the greatest attention is paid to the observance and protection of the rights, freedoms and legitimate interests of each person. As is well known, human rights and freedoms are inalienable elements of every person, regardless of nationality, ethnicity, religion or any other characteristics, and the rights of a legal entity should be protected in the same way without any privileges regarding the form of ownership or methods of corporate governance. In addition, all individuals have the right to dispose of their rights and freedoms independently, claiming first and foremost their inviolability.

Effective protection of rights, freedoms and interests from violations by other entities is only possible through the enforcement of a court decision based on the results of consideration and resolution of a particular conflict. Thus, the right to enforcement of a court decision is a component of the constitutional right to judicial protection, and enforcement of a court act is the most important element of the mechanism of judicial protection of rights and freedoms, since the ultimate goal of judicial protection - restoration of the violated right - is usually achieved after the execution of a court act. Strangely enough, the enforcement of court decisions is associated with an essential component of everyone's right to judicial protection and restoration of violated rights. This stage of court proceedings is extremely important as it ensures the implementation of laws. If a court decision is not implemented, the meaning of justice is lost, and the work of judges, lawyers, prosecutors, etc. is nullified.

Therefore, we can confidently state that the reality and speed of enforcement of court decisions in any category of cases is a kind of marker that allows us to properly assess the state of judicial reforms, the positive aspects of reforming the bodies responsible for the enforcement of decisions, as well as the awareness of society as a whole regarding the proper fulfillment of obligations. The effectiveness of judicial protection of the violated rights, freedoms and legitimate interests of each participant to economic relations can be viewed exclusively through the prism of actual implementation of the remedies specified in a particular court decision, which we will analyze in this study.

Key words: economic process, enforcement proceedings, enforcement stage, economic court decision, enforcement of court decisions.

Актуальність дослідження. Аналіз наукових та практичних підходів до примусового виконання судових рішень у господарських спорах має велике значення для вдосконалення чинного законодавства, а також для розробки єдиного сталого механізму реального відновлення порушених прав і законних інтересів кожної особи. В нашому дослідженні ми звертаємо увагу не тільки на повноваження і функції органів публічної влади, на яких держава поклала завдання примусового виконання судових рішень, а й на об'єктивні і реальні можливості судових органів сприяти швидкому поновленню порушених прав учасників судового процесу.

Огляд останніх досліджень. Дослідження способів та форм виконання судових рішень, зокрема в господарському процесі, проводили провідні науковці, так як Чуєнко В., Турецька Я.П., Романова А., Гороть А., Козинець І.Г., Амельченко М. В., Андрійцьо В. Д., Верба О.Б., Вербловський Г. Л., Васильєв С. В., Гук Б. М., Захаров В.В., Картузов М. Ю., Крупнова Л. В., Науменко О. М., та багато інших, оскільки зацікавленість в цьому питанні прямо впливає на процедуру реформування системи державних органів, основним завданням яких є належне відновлення порушених прав кожної особи.

Мета дослідження. Метою нашого наукового дослідження є аналіз стану реального захисту і поновлення охоронюваних законом прав та інтересів, підтверджених відповідним рішенням суду, що відбувається на стадії його реалізації. Цей етап, безумовно, важливий, оскільки реальне виконання судових рішень – це, головним чином, показник справедливого вирішення конфліктів, життєздатності застосування судом закону, авторитету судової влади, важливого механізму регулювання суспільних відносин тощо.

Виклад основних положень. Правотворчий та законотворчий процеси, без сумніву, є одними із найважливіших напрямів діяльності держави. Обраний державою напрямок правотворчої діяльності впливає на подальший процес формування усього законодавства, і як наслідок — на механізм правового регулювання та розвиток суспільних відносин. Уособленням цієї наукової орієнтації, його чіткою формою є Конституція країни, оскільки саме вона визначає напрямки становлення, розвитку і реформування держави та її окремих інститутів. Варто зауважити, що держава, як своєрідний орієнтир нормотворення, досить довго домінувала над особою, що було характерним для ряду галузей законодавства [1]. Лише відносно нещодавно, у суспільства виникла можливість справедливого зрівняння своїх прав та свобод з правилами держави. Саме з появою судової системи було вирішено проблему постійних порушень й безкарності. Слід розуміти, що ефективність судової системи залежить не лише від оперативності й законності вирішення правових спорів, але й від ступеню виконання винесених судами рішень. Судові органи, які вирішують спір, виступають ще й своєрідними гарантами відновлення законних прав та інтересів осіб, що звернулися до суду, а тому питання виконання ухвалених рішень є не менш важливим.

Як і будь-якій розвиненій державі, справедливе судові рішення є метою правосуддя, а ця мета досягається лише у випадку належного виконання цього рішення. Сьогодні, питання забезпечення належного виконання судових рішень є одним із найбільш проблемних у правозастосуванні. Відповідно до Конституції України, держава забезпечує виконання судового рішення згідно законодавства, а контроль за таким виконанням здійснюється судами [6].

Важливим етапом у розгляді господарських справ є прийняття й належне виконання судового рішення, що підтверджується наявністю або відсутністю спірного правовідношення, внаслідок чого здобувається судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів права. Крім здійснення функції із захисту прав та законних інтересів, дані рішення забезпечують правопорядок у сфері господарсько-правових відносин. Варто додати, що виконання судових рішень має ряд необхідних принципів, на яких вона формується й котрих потрібно дотримуватися. Одним із таких є обов'язковість судових рішень, яку пов'язують із поняттям законної сили – станом максимальної недоторканності у результаті прояву певних особливостей, що надають рішенням стабільності та незмінності.

Складовою принципу обов'язковості є питання про його належне виконання. У юридичній науці дана особливість трактується неоднозначно: як властивість законної сили

рішення суду і як властивість поряд з обов'язковістю та властивістю, що входить у рамки обов'язковості [2]. Так, на думку Л.Н. Завадської, виконуваність є самостійною властивістю рішення суду, що не співпадає у часі з дією законної сили рішення суду. Обумовлено це тим, що властивість рішення може мати прояв, по-перше, внаслідок наявності засад щодо примусового виконання – виконавчого листа (судового наказу), по-друге, після закінчення строку, наданого для добровільного виконання. Так, на думку Л.Н. Завадської, рішення суду має властивість належного виконання лише потенційно [3]. В цілому, належне виконання судового рішення проходить через призму добровільного виконання або ж примусового. Саме таке виконання виникає з моменту набрання чинності, а рішення, не виконане добровільно, у такому разі може бути виконане примусово.

Загалом, гідне виконання судового рішення виступає своєрідною правовою гарантією. Так, протягом століть правові гарантії виконання судових рішень поступово змінювались, залежно від розвитку судової системи та правосуддя. Правові гарантії були і залишаються однією з основних і, мабуть, найбільших ланок правового механізму забезпечення прав громадян. Саме гарантії несуть у собі матеріальні передумови та процедурні аспекти реалізації, охорони та захисту прав громадян у сфері виконання судових рішень, забезпечують перехід існуючих у державі загальних можливостей до площини реальної дійсності окремих громадян [7]. Загалом, гарантії виконання судових рішень – система взаємопов'язаних умов та обставин, які утворюються і впроваджуються у суспільство державою, надають громадянам реальну можливість вільно і безперешкодно реалізувати свої права, а також звертатися до передбачених законодавством засобів захисту і відновлення цих прав у разі їх порушення [4].

Сьогодні, результативність судової системи розглядається не лише через принципи оперативності, законності, справедливості та інших, а й через реальність виконання винесених судами рішень. Як відомо, судові органи займаються не лише питанням вирішення конфлікту між сторонами, але й виступають гарантами поновлення порушених прав та інтересів осіб, що звернулися до суду. Варто зрозуміти, що поновлення права відбувається не лише за рахунок винесення рішення, але й через належне реальне його виконання. Саме виконання рішення відіграють одну із найголовніших роль, оскільки без таких дій, увесь процес відновлення справедливості є марним. Особливий інтерес викликає процедура контролю судами за винесеними рішеннями [9], який ми дослідимо нижче.

Питання захисту прав та свобод людини та громадянина, а також гарантії здійснення й захист у судовому порядку закріплюється на найвищому рівні. Так, відповідно до ст. 55 Основного закону України, права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Як було визначено вище, судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України, а тому кінцевим етапом правозахисної діяльності стає саме виконання рішень. Дослідження проблеми виконання судових рішень в господарському процесі показало, що їх виконання може здійснюватися добровільно та примусово. У свою чергу, відповідальним за виконання судового рішення є той суб'єкт, на якого цим рішенням покладено обов'язок здійснити дії, утриматися від них або прийняти відповідні акти на виконання судового рішення. Остаточне судове рішення в таких справах у резолютивній частині вміщує зобов'язання вчинити певні дії, утриматися від них, прийняти рішення на користь позивача тощо.

Варто зрозуміти, що коло суб'єктів, які виконують рішення господарських судів є досить широким. Також варто додати, що виконання певних судових рішень в господарських справах також покладається на суб'єкти, які не є учасниками справи, але мають повноваження вчиняти дії, про які ухвалив рішення суд. Виконання судового рішення, у разі відмови від добровільного виконання, буде зводитися до здійснення особою повноважень примусового характеру. У свою чергу, примусове виконання судових рішень в господарських справах можуть забезпечувати й спеціально створені для таких цілей суб'єкти – органи державної виконавчої служби [10]. Таким чином, суб'єктами виконання рішень господарського судів, у разі добровільного виконання – одна зі сторін правовідносин, а у випадку примусового виконання – орган державної влади та його працівники, орган місцевого самоврядування тощо [11].

Відповідно до законодавства України, основним завданням господарського судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення господарських справ з метою захисту прав, свобод і інтересів фізичних та юридичних осіб, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності та розгляд інших справ, що відносяться до юрисдикції цього суду [5].

Як відомо, винесення рішення суду завершає процес розгляду будь-якої справи, а от виконання судового рішення завершає процес відновлення усіх порушених прав. Загалом, виконанням судових рішень або іншими словами, виконавче провадження – це сукупність дій органів та посадових осіб, які націлені на примусове виконання рішень судів та інших органів, які здійснюються на підставах, у спосіб та в межах повноважень, визначених Законом України «Про виконавче провадження» [10], іншими нормативно-правовими актами, виданими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню. В цілому, науковці визначають ряд істотних особливостей у питанні виконання судових рішень:

а) примусове виконання рішень в Україні покладається на Державну виконавчу службу, яка є частиною системи органів Міністерства юстиції України;

б) примусове виконання рішень здійснюють державні виконавці районних, міських;

в) інші органи, організації і посадові особи здійснюють виконавчі дії у випадках, передбачених законом [12].

Загалом, виконання гарантує фактичне здійснення рішень судових і несудових органів, завершує юрисдикційну діяльність по захисту суб'єктивних прав громадян і організацій, забезпечує зміцнення законності у сфері матеріально-правових відносин, попереджає правопорушення та сприяє вихованню громадян і службових осіб у дусі виконання законів України.

Загалом, в господарському судочинстві процедура виконання судових рішень має свої ознаки, до яких можна віднести наступне:

- початок виконання рішення починається в судових органах, а продовжується в органах виконавчої влади;
- може мати різний різний термін виконання;
- відсутня дієва система контролю за виконанням цих рішень;
- вирішення конфліктної ситуації може закінчуватись примиренням;
- відсутні дієві механізми добровільного виконання судового рішення тощо [12]

На жаль, виконання судових рішень дуже часто супроводжується затягуванням, порушенням строків виконання, недостатньою компетентністю виконавців тощо. Трапляються випадки, коли судові рішення зовсім не виконуються. Невиконання або неналежне виконання рішень суду є причиною незадоволення діяльністю судової влади в цілому з боку зокрема юридичних осіб, які звертаються до суду з метою захисту своїх законних прав та інтересів. Такі дії призводять до підриву авторитету судової влади та знищують рівень довіри осіб до держави в цілому щодо судового захисту прав, свобод та інтересів всіх осіб.

У контексті державного управління примусове виконання рішень є одним із першочергових проявів правоохоронної функції держави. Одним із головних принципів українського судочинства та діяльності інших юрисдикційних органів є обов'язковість їх рішень, тобто вони є обов'язковими до виконання для всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, об'єднань громадян та інших юридичних осіб і громадян. Якщо ж це рішення не виконується у чітко зазначені строки, а виконується частково або навіть має місце протидія виконанню даного рішення, тоді воно підлягає примусовому виконанню. На сьогодні, функція примусового виконання рішень в Україні здійснюється Державною виконавчою службою (державними виконавцями), яка входить до системи органів Міністерства юстиції України, також приватними виконавцями.

У свою чергу, приватними виконавцями називають осіб, котрі наділені правами здійснювати діяльність з примусового виконання рішень. На відміну від державних, приватні виконавці є суб'єктом незалежної професійної діяльності. Загалом, варто зазначити, що

інститут приватних виконавців з'явився відносно нещадково завдяки використанню нашої державою досвіду зарубіжних країн, але вже приніс позитивні результати. Так, приватні виконавці забезпечують:

- кращу якість надання послуг із примусового виконання рішень,
- високо новий рівень процедури примусового виконання рішень;
- зменшення бюджетних витрат;
- збільшення надходження до бюджету;
- зменшення корупції у питанні виконання судових рішень тощо [14].

В цілому, законодавець наділив приватних виконавців широким колом повноважень, надавши їм статус самозайнятих осіб, розмежувавши компетенцію від державних виконавців у деяких справах, а також створивши цілісний механізм відповідальності за порушення та зловживання своїми правами для останніх. Порівнюючи приватних виконавців та державних, хочеться виділити те, що перші забезпечують себе різними матеріально-технічними засобами самостійно, що впливає на вартість їх послуг.

Загалом, існуючий в Україні інститут примусового виконання судових рішень, є не настільки дієвим, як би хотілося, однак запровадження інституту судового контролю за виконанням судових рішень матиме позитивний результат для учасників господарсько-правового спору. Як не дивно, але продуктивність судової системи та діяльності судових органів формується не лише через принципи оперативності, повноти та законності вирішення правових конфліктів, але залежить від ступеня виконання винесених судами рішень. Нині, в Україні існує проблема невиконання судових рішень прийнятих судами за наслідками розгляду справи, і тут важливу роль відіграє контроль за виконанням судових рішень. У науковій літературі, контроль за виконанням судових рішень розглядається як самостійний специфічний правовий інститут з відокремленою системою правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають щодо контролю за виконанням судового рішення, та визначають учасників такого контролю, повноваження органів державної влади, права і обов'язки фізичних та юридичних осіб, процедуру та відповідальність за невиконання розпоряджень суду, спрямованих на здійснення судового контролю [13].

Відповідно до законодавства нашої країни, контроль за виконанням судових рішень у господарських справах передбачає три процесуальні форми, коли:

- суд зобов'язує суб'єкта не на користь якого ухвалено рішення, подати у встановлений строк звіт про виконання судового рішення;
- особа, яка є позивачем у справі та на користь якої ухвалено рішення, може подати до суду першої інстанції позовну заяву про визнання протиправними рішення, дії чи бездіяльність відповідача й вимагати від нього виконання такого рішення суду;
- вирішуються та розглядаються судом справи з приводу актів або бездіяльності органу державної виконавчої служби [5].

У свою чергу, контроль у позасудовому порядку відбувається за ініціативою стягувача та інших учасників виконавчого провадження (крім боржника). Також контролем на стадії виконання судових рішень займається Міністерство юстиції України та інші органи, що уповноважені на примусове виконання судових рішень (державні та приватні виконавці). Окрім того, контрольними повноваженнями у сфері виконання судових рішень наділений і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Загалом, здійснення контролю за виконанням судових рішень сприяє запобіганню можливим порушенням прав та свобод учасників виконавчого провадження та осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій, відновлює їх права у разі порушення, а також, що найголовніше, сприяє досягненню мети всього господарського чи адміністративного судочинства – реальний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб, які звертаються до суду за цим бажаним для них захистом.

Висновок. Дослідивши специфіку діяльності державних органів, які відповідають за примусове виконання судових рішень, зокрема у господарських справах, можемо зробити висновок, що актуальність цього питання не зменшується, навіть за умови впровадження

інституту судового контролю за виконанням судового рішення і за умови розширення кола органів примусового виконання.

Реальне виконання судового рішення є насамперед показником справедливого вирішення конфлікту, життєвості застосування судом закону, авторитетності правосуддя та важливим механізмом впорядкування суспільних відносин. В цілому, значення стадії виконання судового рішення полягає в тому, що воно гарантує його фактичну реалізацію, завершує юрисдикційну діяльність по захисту суб'єктивних прав громадян, підприємств, установ і організацій, забезпечує зміцнення законності у сфері матеріально-правових відносин, попереджає порушення та сприяє вихованню фізичних та юридичних осіб у дусі виконання законів України

Список використаних джерел:

1. Бушан А.О. Система примусового виконання судових рішень: застосування зарубіжного досвіду. *Право і суспільство*. №3 (2), 2018, с.109-114. URL: file:///C:/Users/admin/OneDrive/Рабочий%20стол/20.pdf
2. Венедіктова І.В., Завальна Ж.В. Про можливість застосування договірного регулювання відносин щодо добровільного виконання судових рішень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. Випуск 23, 2017, с.113-116.
3. Гончаренко Є. Переваги та недоліки запровадження інституту приватних виконавців в Україні. *Юридична газета*. №16 (514), 2016. С.14-15 URL: https://www.ecovis.com/ukraine/ua/wp-content/uploads/sites/2/2020/12/Yur_Gazeta_ZhGoncharenko.pdf
4. Городовенко В. Принцип обов'язковості судового рішення. *Питання судоустрою*. *Вісник* №1 (68), с.160-173.
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
6. Конституція України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text>
7. Крупнова Л. Обов'язковість виконання судових рішень як принцип правової держави. *Теорія та історія держави і права*. *Юридична Україна*. №7, 2013, С.8-13.
8. Майданевич Г.А. Шляхи удосконалення виконання судових рішень. *Юридичний науковий електронний журнал*. №8/2021. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/54.pdf
9. Бобкова А.Г., Захарченко А.М.. Особливості судового рішення в господарському судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. №10/2022. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/205.pdf
10. Про виконавче провадження. Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
11. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів. Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
12. Лежнева Т.М. Виконання судових рішень у господарських справах. Оскарження рішення третейського суду. Відновлення господарським судом втраченого судового провадження. Проведення у справах за участю іноземних осіб. Практикум з господарського права та процесу: навч. Посіб. Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 385-413
13. Черненко В.І. Передумови запровадження судового контролю за виконанням судових рішень в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 257–263. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/43-1.pdf>
14. Постанова Верховного Суду від 13 квітня 2023 року у справі № 910/21981/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111035928>.

